

Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

Facultatea de Istorie și Filosofie

Catedra de Istorie Modernă

**Educația în învățământul primar românesc din Transilvania
(1850-1870)**

Rezumatul tezei de doctorat

Coordonator:

Prof. univ. dr. Sorin Mitu

Doctorand:

Nicoleta-Rodica Ianoș

Cluj-Napoca

2010

Scopul inițial al cercetării noastre a fost un studiu al învățământului primar românesc din Transilvania în perioada 1850-1867, în care accentul să fie pus pe conținutul educației școlare și nu pe aspectele administrative. Ce învățau școlarii la jumătatea secolului al XIX-lea? Cum li se predă? Cum învățau? Cum erau evaluați? Acestea au fost principalele întrebări la care am căutat un răspuns pe parcursul acestei lucrări. Pentru a afla ce învățau elevii de atunci am pornit, evident, de la manualele școlare. Imediat am constatat că ele sunt parte a unui program educativ conceput de câțiva teoreticieni, astfel încât era indispensabilă o analiză a teoriilor despre educație din perioada respectivă. Pe măsura înaintării cercetării a devenit evident faptul că limitele cronologiei politice nu se pliază perfect pe fenomenul educației, oricât de mult s-ar dori acreditarea ideii de școală ca instrument de propagandă al puterii statale. Chiar dacă aceasta este o realitate, ea nu condiționează automat toate elementele de conținut ale învățământului.

Într-adevăr, anul 1850 a marcat atât o reșezare a vieții politice după evenimentele revoluționare ale anilor 1848-1849 cât și începutul unei reforme de conținut a școlii: apariția celor dintâi manuale (mai exact în 1851) concepute după principii metodologice moderne. Prin *modern* în educația secolului al XIX-lea înțelegem *adaptat la vârsta și psihologia copilului*. În schimb, anul 1867 nu înseamnă nicio cotitură importantă în privința conținutului educației în Transilvani. 1870 este însă o dată la care putem spune că fiecare obiect de studiu beneficiază de manuale moderne și că sunt stabilite, în lucrări pedagogice și metodice, principiile învățării și predării valabile până în perioada interbelică.

Principalele teme studiate în această lucrare au fost discursul educativ al epocii (gândirea pedagogică și manualele școlare) și educația practică (desfășurarea orelor de curs, organizarea procesului de învățământ și baza materială a școlii, pregătirea profesională a învățătorilor și relațiile lor sociale). În plus, am considerat utilă prezentarea principalelor direcții și teme de cercetare în istoriografia învățământului din Transilvania.

Partea I, dedicată istoriografiei, cuprinde o prezentare a lucrărilor de istoria învățământului, istoria pedagogiei și a volumelor de documente edite, urmată de o analiză critică a studiilor de istoria învățământului din perspectiva curentelor istoriografiei românești. Concluziile au fost stabilite în urma cercetării a peste 80 de cărți și a peste 100

de articole de revistă din perioada 1890-2008. Cărțile au ca subiect istoria învățământului sau pedagogiei din Transilvania din secolul al XVIII-lea până în 1918, iar articolele, istoria învățământului și pedagogiei pentru o perioadă care să includă și segmentul cronologic 1850-1870.

Am ales să facem mai întâi o prezentare descriptivă a tuturor acestor lucrări considerând că va fi utilă cercetătorilor ulteriori, care, astfel, își vor putea face o impresie mai exactă decât dintr-o listă bibliografică dacă au nevoie sau nu în studiile lor de textele respective. Am considerat, însă, că mai inovativă din punct de vedere științific este analiza critică a istoriografiei învățământului transilvan. Pentru un astfel de demers, am delimitat, din punct de vedere metodologic, patru perioade în evoluția scrisului istoric în acest domeniu iar pentru fiecare segment istoriografic am examinat următoarele problematice: cine scrie istoria, temele abordate, sursele folosite, curente istoriografice în care se încadrează.

Partea a II-a, dedicată literaturii pedagogice și didactice, prezintă nu doar lucrările pedagogice și manualele școlare din perioada studiată, ci coboară în timp pentru a înțelege felul în care au fost construite concepțiile pedagogice valabile la jumătatea secolului al XIX-lea.

O analiză a pedagogiei, pentru a fi concludentă, nu poate fi realizată decât din perspectiva unei durate istorice lungi, întrucât discursul său este o construcție foarte complexă, care se formează într-un timp îndelungat, având o capacitate uimitoare de a reuni elemente noi și elemente vechi, elemente conservatoare și elemente revoluționare, într-o îmbinare contradictorie dar funcțională. Literatura didactică din Transilvania perioadei 1850-1870 se afirmă ca o contestatară a învățământului tradițional și ca o înnoitoare în probleme de metodă de predare dar și de conținut al învățământului. Ea își mărturisește apartenența la pedagogia europeană nouă, adică aceea marcată de personalitățile lui Pestalozzi și Herbart. Cu aceste două nume pătrundem în pedagogia clasică, ale cărei principii fundamentale, recunoscute ca valabile până astăzi, le-a fixat Comenius, în secolul al XVII-lea. Locke, Rousseau și Fröbel întregesc șirul numelor de referință din acest domeniu. Chiar dacă nu putem vorbi de o influență directă a operelor educative ale tuturor acestor gânditori, concepțiile pedagogice se încadrează în limitele fixate de ei. Dar personalități aproape uitate astăzi, ca Felbiger, Niemeyer sau

Diesterweg, erau mult mai prezente în conștiința contemporanilor acum un secol și jumătate sau două; de aceea se dovedește indispensabilă o scurtă incursiune și în activitatea lor.

Un alt aspect demn de reținut este faptul că, în cazul discursului pedagogic, noul nu este neapărat garantul reformei iar vechiul nu înseamnă de fiecare dată tradiționalism. Istoricul trebuie să fie, astfel, foarte atent pentru a nu cădea în capcana proclamării unei schimbări iluzorii sau unei tradiții inexistente, preluând necritic discursul didactic al unei epoci. Iată de ce este nevoie nu doar să coboare cât mai adânc în timp, ci și să urce mult spre prezent, pentru a înțelege în întreaga sa complexitate procesul educațional. Pentru a nu rămâne prizonieri discursului de secol XIX, destul de convingător în multe dintre explicațiile sale incorecte asupra psihologiei copilului, am considerat necesară o privire critică dinspre științele educației din secolul XX. Pornind de la aceste constatări, am hotărât ca nivelul cel mai general al analizei noastre să cuprindă pedagogia europeană din secolele XVII-XX, pentru a avea o privire de ansamblu cât mai corectă asupra particularităților educației din Transilvania.

Cel de-al doilea nivel de generalizare îl reprezintă lucrările de pedagogie și metodică în limba română, din Transilvania de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până în 1870. Am ales să coborâm atât de mult în timp dintr-un motiv foarte firesc. În anul 1850 și în anii imediat următori, învățătorii nu foloseau cele mai noi metode, ci, evident, ceea ce reușiseră să achiziționeze în timpul puținelor studii pe care le aveau. Într-o formă simplificată, am putea spune *cât de bătrân era învățătorul, la fel de bătrână putea fi și metoda*. Deși astăzi ne-ar părea că o lucrare de la începutul secolului al XIX-lea pentru lumea de la 1860 era un trecut îndepărtat, era de fapt o realitate mai vie decât prezentul revoluționar și bulversant al noilor pedagogi. Acesta este un motiv pentru care incursiunile în literatura didactică anterioară anului 1850 nu sunt numai utile ci indispensabile.

În plus literatura din perioada 1850-1870 se considera o contestatară a tradiției, ceea ce făcea imperioasă consultarea lucrărilor anterioare pentru a depista termenii schimbării. O analiză succintă a pedagogiei de până la sfârșitul secolului al XIX-lea a contribuit la conturarea câtorva idei despre relația dintre conceptele fundamentale privind educația și structurile mentale. Un al treilea nivel de analiză, cel mai restrâns, se

constituie în studiul de caz asupra manualelor din perioada 1850-1870; pentru a pune în evidență schimbările fundamentale față de cărțile școlare de până atunci, am realizat o scurtă prezentare și a celor din perioada anterioară.

Vom explica, în continuare, care au fost aspectele pe care am dorit să le evidențiem în analiza literaturii pedagogice și didactice ce a constituit obiectul cercetării noastre. În privința reprezentanților pedagogiei clasice, ne-au interesat mai ales acele idei care au făcut carieră în secolul al XIX-lea. Din operele pedagogilor secolului XX am preluat reacțiile critice la pedagogia secolului al XIX-lea. Astfel am putut înțelege anumite excese ale discursului pedagogic de secol XIX care au avut efecte negative în practica școlară a acelei perioade.

În analiza lucrărilor de pedagogie și metodică din Transilvania, am urmărit atât evoluția concepțiilor științifice despre educație cât și percepția autorilor asupra identității copilului. Pentru manuale am prezenta succint structura și conținutul lor, am urmărit metodele didactice utilizate și am analizat valențele lor educative, cu precădere în capitolele *Valorificarea textelor religioase și laice în scop educativ în abecedare* și *Relațiile copilului cu lumea, din perspectiva manualelor de citire*.

Schimbările de formă și conținut înregistrate în discursul didactic din perioada 1850-1870 reprezintă o revoluție în învățământul primar românesc din Transilvania. Până la jumătatea secolului al XIX-lea literatura didactică în limba română este aproape în totalitate o operă de traducere sau, cel mult de compilație anonimă; în cele două decenii care au urmat, întâlnim autori români pentru toate tipurile de literatură didactică: de la manuale până la cărți de pedagogie și metodică. Manualele școlare își schimbă radical înfățișarea. De unde până la 1850 aveam, pe lângă cărțile religioase și manualul de aritmetică, cel mult o bucovină laică și o carte de citire, în anii '60 manualele se diversifică, făcându-și apariția cele dintâi cărți de geografie, istorie și istorie naturală pentru învățământul primar.

Foarte importante sunt inovațiile metodologice, care apropie literatura didactică de nivelul de comprehensiune al copilului și care facilitează asimilarea rapidă a cunoștințelor. Abecedarele și cărțile de aritmetică suferă cele mai spectaculoase metamorfoze în acest sens. Înlocuirea slovenirii cu metoda fonetică în deprinderea cititului, introducerea scrierii, învățarea celor patru operații aritmetice prin exerciții și nu

prin memorarea unor definiții sunt schimbările de natură metodologică ce au permis ca învățarea cunoștințelor elementare să se facă într-un timp rezonabil astfel încât să poată fi însușite și de acei copii care nu frecventau școala sistematic sau care întrerupeau studiile după un an sau doi. În manualele de citire, lungile discursuri care ajungeau la zeci de pagini sunt înlocuite cu lecții scurte care foarte rar depășesc două pagini, astfel încât pot reține atenția și câștiga interesul copiilor de vârstă școlară mică. Geografia, istoria, istoria naturală își câștigă autonomia în raport cu manualul de citire, fapt ce contribuie la modificarea percepției asupra culturii scrise.

Cele două decenii nu înregistrează același ritm al schimbării și nici același tip de schimbări. În anii '50 majoritatea manualelor cât și lucrările de metodică sunt publicate fără numele autorului, dar este foarte vizibilă promovarea noilor metode de predare. Începutul anilor '60 aduce apariția primei reviste pedagogice românești, *Amicul Școlii* (1860), a primelor abecedare originale, semnate (Zaharia Boiu și Vasile Petri, în 1861) și a primelor cărți de citire (Visarion Roman, 1862) și de metodică (Zaharia Boiu, 1862) de autor. În perioada 1865-1869 sunt publicate și primele manuale de istorie, geografie și istoria naturii și prima pedagogie scrisă de un autor român (Ioan Popescu, 1868). Etapa se încheie de fapt în 1870-1872, prin impunerea definitivă a metodei intuitive grație celor trei îndrumătoare pentru predarea abecedarului scrise de Ioan Popescu (1870), Vasile Petri și Ștefan Pop (1872). Literatura pedagogică până la începutul secolului XX se va mișca în cadrele fixate în acest sfârșit de deceniu VII al secolului al XIX-lea, fapt confirmat în primul rând de numeroasele reeditări ale lucrărilor apărute acum.

Remarcăm, pentru perioada studiată de noi, o corelație perfectă între discursul pedagogic și conținutul manualelor. Rolul principal al școlii, conform pedagogilor, este acela de a forma în primul rând oameni: buni creștini și buni cetățeni. Într-adevăr, în manualele de citire și abecedare, cea mai mare parte a lecturilor aduc în prim plan o învățătură morală. Idealul promovat în lucrările de pedagogie este cel al omului fără mari pasiuni, fără patimi, fără niciun fel de excese, care nu are voie să-și permită nici măcar un exces de imaginație. Textele literare se mențin în limitele unor monotone exemple și contraexemple, în care există doar un bine și un rău standardizat și care nu lasă loc niciunei posibile nuanțări a realității. Printr-o atmosferă rigidă, fără joc și fără râs, construită numai din modele morale, cunoștințe practice și informații enciclopedice,

teoreticienii pedagogiei și autorii de manuale doresc să-l pregătească pe copil pentru viață. Psihanaliza și diversele ramuri ale științelor educației îi vor învăța pe pedagogi, în secolul XX, care vor fi riscurile acestei rigidități: acumularea unor frustrări, rezistența la schimbare, incapacitatea adaptării la condiții sociale diverse.

Trebuie să spunem că, după acest model pedagogic va fi educată „generația unirii”¹ care va trebui să facă față celor două războaie mondiale, marii crize economice din anii 1929-1933 și dictaturilor carlistă, antonesciană și comunistă. Într-adevăr, viața nu va fi deloc ușoară pentru oamenii acestei generații, dându-le ocazia să-și demonstreze temeinicia educației morale în condiții pe care niciodată nu le-ar fi putut bănui pedagogii secolului al XIX-lea.

În **partea a III-a** ne-am ocupat de aspectele practice ale procesului de învățământ: desfășurarea orelor de curs pentru fiecare obiect de studiu în parte, documentele școlare, organizarea clasei de elevi, baza materială a școlii. Discuțiile asupra acestor probleme le-am deschis prin prezentarea legislației școlare, atât cea emisă de autoritățile laice (centrale și locale) cât și cea a autorităților ecleziastice (ortodoxe și greco-catolice).

Pentru a găsi răspunsuri la această problemă complexă, cum se realiza în mod practic procesul educațional, am cercetat două categorii mari de surse: literatura didactică și documentele școlare din arhivele ecleziastice. Literatura didactică prezenta cum anume trebuiau să se desfășoare lecțiile pentru fiecare obiect de studiu în parte. Documentele emise de școli și de factorii de decizie și control în probleme școlare arătau care erau instrumentele de care dispuneau școlile în procesul educațional, care erau lipsurile, nevoile, problemele dar și succesele sistemului de învățământ. Alte surse utilizate au fost memorialistica și literatura secolului al XIX-lea.

Lecțiile model ne-au oferit posibile răspunsuri la întrebări de genul: ce se preda în școală? cum se preda? care erau obiectivele urmărite în cadrul lecțiilor? Evident că nu

¹ Pentru a ieși din domeniul supozițiilor, vom oferi în continuare numele și anii în care au trăit câteva personalități marcante ale generației unirii: Vasile Goldiș: 1862-1934, Alexandru Vaida-Voevod: 1872-1950, Iuliu Maniu: 1873-1953, Alexandru Lapedatu: 1876-1950, Ioan Lupaș: 1880-1967, Onisifor Ghibu: 1883-1972, Liviu Rebreanu: 1885-1944, cardinalul Iuliu Hossu: 1885-1970.

trebuie să confundăm modelul cu aplicarea sa practică, dar, coroborând aceste informații cu cele oferite de documentele de arhivă sau de alte surse, putem găsi mai multe variante de răspuns plauzibile la aceste întrebări. Pentru a fi mai aproape de realitate, am plecat de la supoziția (confirmată de documente) că metodele noi au coexistat cu cele vechi, că uzanțe și cutume pedagogice vechi de decenii s-au perpetuat atâta timp cât au supraviețuit în sistem posibilii lor adepți. Am ajuns astfel să dăm o culoare mult mai vie acestei încercări de reconstituire a trecutului prin combinarea mai multor realități posibile. Pentru fiecare obiect de studiu în parte am oferit informații despre lecțiile model conform metodelor promovate în prima jumătate a secolului al XIX-lea și în conformitate cu metoda intuitivă impusă după 1850, am introdus puținele informații pe care ni le-a oferit memorialistica și cele la fel de puține pe care le-am putut depista în rapoarte ale inspecțiilor școlare sau în recomandări sau interdicții promovate de legislația laică sau ecleziastică.

Dintre documentele de arhivă care ne-au fost de mare ajutor în încercarea de recuperare a trecutului școlar amintim: cataloagele școlare, statisticile cu privire la frecvența școlară, rapoartele inspecțiilor școlare (deși acestea nu au fost așa spectaculoase pe cât am sperat înainte de a le vedea), relatări despre examene, inventare școlare și cereri de material didactic.

Cercetarea noastră nu și-a propus să ofere informații cantitative cu privire la învățământul din Transilvania deoarece era imposibil de studiat un număr mare de fonduri arhivistice, dar a încercat să ofere o pluralitate de răspunsuri plauzibile la întrebări legate de modul de desfășurare a procesului educațional în școlile românești din Transilvania în perioada 1850-1870.

Un capitol separat am dedicat învățătorilor, urmărind aspecte ca pregătirea profesională, perfecționarea, angajarea lor și relațiile dintre învățător și comunitate. Pentru formarea învățătorilor, am urmărit pregătirea pe care o ofereau instituțiile care furnizau învățătoria, de la începutul secolului al XIX-lea până la 1870: școlile triviale, școlile normale, cursurile de normă și preparandiile. Cea mai importantă formă de perfecționare didactică era reprezentată de conferințele învățătorești, inițiate în anii '60. Pentru a explica modalitățile de angajare a învățătorilor am urmărit procedura prin care se scotea un post la concurs, criteriile de alegerea candidaților, modalități de încheiere a

contractelor, modele de contracte încheiate între învățători și comunitate, abuzuri în încheierea și aplicarea contractelor. Pentru situația materială a învățătorilor am prezentat grile de salarizare pentru perioada respectivă și probleme în achitarea salariului. Pentru stabilirea concluziilor am cercetat peste 200 de contracte de salarizare și diverse statistici care oferă informații privind plata învățătorilor.

În subcapitolul dedicat relațiilor dintre învățător și comunitate am prezentat așteptările pe care le avea o comunitate de la învățătorul său, relațiile învățătorului cu oficialitățile satului (preotul, judele comunal, membrii antistiei comunale), abateri ale învățătorului, posibilități de promovare. Aici am optat pentru prezentarea unuia sau mai multor cazuri particulare pe care le-am considerat emblematice pentru fiecare tip de problemă.

În privința fondurilor arhivistice cercetate, alegerea noastră s-a oprit asupra celor din Bistrița, Hunedoara, Alba și Sibiu. Singurul criteriu care a stat la baza acestei selecții a fost existența unor preparandii pentru pregătirea învățătorilor în zonă sau a unor școli secundare de prestigiu. Am presupus inițial că astfel cercetarea se va face în regiuni în care modernizarea învățământului ar fi mai accelerată (deși lucrurile nu au stat întotdeauna așa).

Rezultatul cercetării ar fi fost poate mai viabil dacă am fi făcut alegerea lor după o metodă sociologică; din păcate nu am dispus de asemenea instrumente de studiu. O altă carență a cercetării a reprezentat-o lipsa de omogenitate a documentelor arhivistice. De aici au rezultat mai multe neajunsuri ca: imposibilitatea identificării aceluiași tip de informații pentru toate districtele sau chiar pe o perioadă mai lungă de timp în același teritoriu, lipsa de unitate a statisticilor (unele documente prezentau date exacte iar altele aproximări subiective). Din aceste cauze studiul nu aduce contribuții importante în ceea ce privește informațiile cantitative.

În istoriografia românească s-a căutat adesea să se cuantifice progresul învățământului din Transilvania în secolul al XIX-lea prin prisma creșterii numărului de școli. Din această perspectivă, perioada regimului neoabsolutist austriac a fost considerată o perioadă de progres iar cea a regimului liberal una de ușor regres. Dacă încercăm să cuantificăm progresul doar sub aspect calitativ, realitate incontestabilă a școlii românești din perioada 1850-1870 este aceea că ea își creează profesioniști. Din

acest punct de vedere, regimul politic fie că este neoabsolutist sau liberal, nu mai are o importanță determinantă. Important este că învățământul primar din această epocă se bucură de o largă autonomie iar primii pedagogi români școliți în străinătate sau, pur și simplu cu vocație, își exercită nestingheriți influența lor în preparandii, ca profesori, sau în întreg teritoriul transilvan, prin literatura didactică pe care o promovează ori în calitate de redactori și corespondenți ai unor reviste pedagogice. Pornind de la acest criteriu, al calității, anii '60 reprezintă un progres net față de anii '50.

Pedagogii fixează noi standarde calitative pentru educația școlară, pe care le promovează insistent, prin cărți, reviste, conferințe învățătorești etc. Autoritățile eclezistice, care au rol de conducere și control asupra școlilor insistă, prin circulare, să ridice calitatea învățământului. Vizitațiunile obligatorii pe care le fac periodic în teritoriu au în principal rolul de a evalua școala și învățătorul, mai ales din perspectiva respectării unor standarde materiale minime. Autoritățile civile urmăresc problema absenteismului școlar și caută mijloace pentru creșterea frecvenței școlare.

Cu toate acestea, progresele în ceea ce privește calitatea învățământului popular la nivelul anilor '60 sunt încă timide. Rezistența la modernizare este mare și vine uneori din partea dascălului iar alteori din partea comunității. Totuși, lucrurile evoluează lent, dar sigur. Cheia schimbării este dascălul care se transformă treptat în învățător („dascălul” este cantorul bisericii iar „învățătorul” este absolventul de preparandie). Multe mărturii vorbesc de transformarea școlii într-una adevărată în cutare sat abia atunci când a venit învățătorul N., absolvent de preparandie. Dascălii de modă veche (cei cu *az, buche*) rămân nestingheriți în sistemul de învățământ până când se pensionează, și, în cel mai bun caz sunt trimiși la cursuri de perfecționare. După ce un post de învățător rămâne liber, legislația cere ca acei candidați cu studii de specialitate să aibă prioritate. În mod obișnuit după 1870 cei angajați sunt posesorii unui certificat de preparand, dar încă posturile de învățători sunt mult mai numeroase decât absolvenții. Așa se face că și în 1880 mai erau încă angajați învățători fără studii. Dar procentele cresc în direcția învățătorilor calificați.

Un mare salt calitativ pe care l-a făcut școala românească în această perioadă este cel determinat de schimbarea manualelor. Acestea sunt comandate, prin protopopi, la episcopii și evident că sunt trimise cele care promovează metodele moderne. Dacă în anii

'60 obiecte de studiu ca istoria, geografia, științele naturii sunt mai degrabă curiozități în cataloage, legea școlară din 1868 le introduce ca materii de studiu obligatorii. Aceste realități obligă învățătorii, chiar și acolo unde rezistența la schimbare este mare, să se adapteze încet vremurilor noi.

Rezistența la schimbare a comunității se manifestă în primul rând prin refuzul de a-și trimite copiii la școală. Discursul epocii este acela că nici pedepsele, nici vorba bună nu-i conving pe oameni să-și lase copiii să învețe, mai ales în perioadele în care sunt ocupați *cu economia câmpului*. Tot comunitatea are în grijă și clădirea școlară. O școală după standarde este mai greu de obținut decât un învățător bun. Legea școlară din 1868, care prevedea transformarea școlilor confesionale în școli de stat dacă nu sunt dotate corespunzător, a dat însă un impuls dezvoltării și în acest domeniu.

O problemă greu de rezolvat este aceea a salarizării învățătorilor. O notă caracteristică până în 1870 este diferența mare dintre nivelul remunerațiilor de la o școală la alta și chiar de la o zonă la alta. De starea materială depinde de multe ori și prestigiul învățătorului în rândul comunității. Evident că autoritatea sa este diminuată acolo unde este plătit ca un ziler. Dar există și alte metode ca un învățător să-și câștige considerația în rândul locuitorilor: munca asiduă cu școlarii, comportamentul moral îi aduc până la urmă simpatia și încrederea comunității.

De fapt, succesul personal în această profesie este obținerea numirii într-o localitatea cu populație numeroasă, pentru că în acest caz și elevii sunt mai numeroși și, în consecință, plata mai mare. În consecință, educatorul se află, în principal din cauza salarizării, într-o stare de dependență față de comunitate și față de autoritățile locale. Cum și cheltuielile curente ale școlii cad numai în sarcina autorităților comunale, problemele administrative ajung uneori să-i copleșească pe învățători. Progresul unei școli depinde nu numai de învățător ci și de colaborarea armonioasă între învățător, preot și antistia comunală.

Dacă sub aspect material școala românească înregistrează după 1860 un progres foarte lent, marea realizare a acestei perioade în domeniul învățământului este îmbogățirea conținutului educației și eficientizarea metodelor de predare. Un rol fundamental în această adevărată reformă școlară îl au pedagogii cu înaltă calificare în

străinătate, instituțiile preparandiale care ajung promotoare ale noilor idei pedagogice, dar, mai ales cele două Biserici românești. Chiar dacă istoricii pot găsi și neajunsuri datorate subordonării instituției școlare față de instituțiile ecleziastice, realitatea dominantă este că acestea nu doar că acceptă reformismul pedagogic și se străduiesc să îl impună în practică, ci, sunt adevăratele generatoare ale schimbării. Institutele pedagogice, ca dealtfel toate școlile, sunt patronate de Biserică. Marii pedagogi Ioan Popescu, Visarion Roman și Zaharia Boiu sunt în același timp și teologi ortodocși. Școala pedagogică greco-catolică de la Năsăud, de mare prestigiu în întreaga Transilvanie, a fost întemeiată de vicarul Ioan Marian. Bisericile facilitează trimiterea tinerilor talentați la studii pedagogice în străinătate.

Cuvinte cheie: istoria educației, istoria pedagogiei, învățământ primar, școală confesională, Transilvania, secolul al XIX-lea, manuale.

Cuprinsul lucrării

Cuprins	13
Subiectul, temele, sursele și metodologia cercetării	Error! Bookmark not defined.

Partea I: Istoriografia problemei

I. Conținutul lucrărilor	Error! Bookmark not defined.
A. Istoria învățământului	Error! Bookmark not defined.
1. Lucrări generale: istoria învățământului din provincia Transilvania	Error! Bookmark not defined.
Restituții monografice	Error! Bookmark not defined.
Învățământul ca parte a unui proiect politic	Error! Bookmark not defined.
Studii de istoria învățământului confesional	Error! Bookmark not defined.
2. Lucrări speciale: istoria învățământului local	Error! Bookmark not defined.
B. Istoria pedagogiei și a literaturii didactice	Error! Bookmark not defined.
1. Lucrări generale de istoria pedagogiei	Error! Bookmark not defined.
2. Istoria literaturii didactice	Error! Bookmark not defined.
3. Biografia și activitatea unor pedagogi	Error! Bookmark not defined.
C. Editări de documente	Error! Bookmark not defined.

II. O analiză critică a istoriografiei învățământului	Error! Bookmark not defined.
1. Perioada 1890-1918	Error! Bookmark not defined.
2. Perioada 1919-1945	Error! Bookmark not defined.
3. Perioada 1945 - 1989	Error! Bookmark not defined.
4. Perioada 1990-2008	Error! Bookmark not defined.

Partea a II-a: Gândirea pedagogică și manualele școlare în învățământul primar românesc din Transilvania ..

I. Gândirea pedagogică europeană și receptarea ei în Transilvania la jumătatea secolului al XIX-lea	Error! Bookmark not defined.
1. Contextul apariției pedagogiei ca disciplină distinctă în sistemul artelor și științelor	Error! Bookmark not defined.
2. Reprezentanții pedagogiei clasice	Error! Bookmark not defined.
Jan Amos Comenius (1592-1670)	Error! Bookmark not defined.
John Locke (1632-1704)	Error! Bookmark not defined.
Jean Jacques Rousseau (1712-1778)	Error! Bookmark not defined.
Johann Heinrich Pestalozzi (1746-1827)	Error! Bookmark not defined.
Johann Friedrich Herbart (1776-1841)	Error! Bookmark not defined.
Friedrich Wilhelm August Fröbel (1782-1852)	Error! Bookmark not defined.
3. Alți pedagogi, de limbă germană, care au influențat învățământul în Transilvania	Error! Bookmark not defined.
Ignaz von Felbiger (1724-1788)	Error! Bookmark not defined.
August Hermann Niemeyer (1754-1828)	Error! Bookmark not defined.
Friedrich Adolph Wilhelm Diesterweg (1790-1866)	Error! Bookmark not defined.
Stephan Ludwig Roth (1796-1849)	Error! Bookmark not defined.
4. Pedagogia secolului al XIX-lea din perspectiva științelor educației din secolul al XX-lea	Error! Bookmark not defined.

Reacții critice la pedagogia tradițională..... **Error! Bookmark not defined.**
Metode tradiționale și metode noi în pedagogie-două viziuni antitetice asupraError! Bookmark not de
copilului **Error! Bookmark not defined.**

II. Pedagogia în limba română până la 1850..... **Error! Bookmark not defined.**

1. Pedagogia „preștiințifică” **Error! Bookmark not defined.**
Carte trebuincioasă pentru dascăli (1776)..... **Error! Bookmark not defined.**
Naum Petrovici, *Pedagogia și metodică* de Villaume (1818)Error! Bookmark not defined.
2. Drumul pedagogiei către știință..... **Error! Bookmark not defined.**
Manuductorul pentru învățătorii sholasticești (1818)..... **Error! Bookmark not defined.**

III. Gândirea pedagogică românească în perioada 1850-1870 ... **Error! Bookmark not defined.**

1. Personalități ale pedagogiei românești la jumătatea secolului al XIX-leaError! Bookmark not defined.
Zaharia Boiu (1834 -1903)..... **Error! Bookmark not defined.**
Vasile Petri (1833-1905)..... **Error! Bookmark not defined.**
Visarion Roman (1833-1885)..... **Error! Bookmark not defined.**
Ioan Popescu (1832-1892) **Error! Bookmark not defined.**
2. Primele lucrări de pedagogie scrise de autori români **Error! Bookmark not defined.**
Methodul, de Visarion Roman (manuscris, 1853)..... **Error! Bookmark not defined.**
Pedagogia științifică: *Compendiu de pedagogie*, de Ioan Popescu (1868)Error! Bookmark not defined
3. Lucrări speciale de metodică **Error! Bookmark not defined.**
Schimbări revoluționare în metodică europeană la începutul secolului al XIX-lea:
citirea fonetică, scrierea și citirea simultane, învățământul intuitivError! Bookmark not defined.
Primele metodici în limba română **Error! Bookmark not defined.**
Metodicile pentru predarea abecedarului..... **Error! Bookmark not defined.**
Metodici pentru predarea aritmeticii **Error! Bookmark not defined.**
4. Revistele pedagogice..... **Error! Bookmark not defined.**

IV. Concepte fundamentale privind educația și relația lor cu structurile mentale în secolul al XIX-lea **Error! Bookmark not defined.**

1. Rolul educației din perspectiva pedagogiei secolului al XIX-leaError! Bookmark not defined.
2. Identitatea copilului..... **Error! Bookmark not defined.**
 - A. Identitatea personală **Error! Bookmark not defined.**
Corpul **Error! Bookmark not defined.**
Spiritul **Error! Bookmark not defined.**
Concepții asupra psihicului uman: procesele psihice și relația lor cu educația moralăError! Bookmark
 - B. Identitatea socială..... **Error! Bookmark not defined.**
3. Disciplina prin recompense și pedepse **Error! Bookmark not defined.**

V. O revoluție culturală-manualele din învățământul primar în perioada 1850-1870: studiu comparativ cu literatura didactică anterioară anului 1850Error! Bookmark not defined.

1. Manualele pentru însușirea citirii și scrierii: bucoavnele și abecedareleError! Bookmark not defined.
Bucoavnele **Error! Bookmark not defined.**
Abecedarele **Error! Bookmark not defined.**
2. Valorificarea textelor religioase și laice în scop educativ, în abecedareError! Bookmark not defined.
Textul biblic și învățăturile creștine **Error! Bookmark not defined.**
Povestiri morale, poezii, fabule **Error! Bookmark not defined.**

3. Manualele de citire..... **Error! Bookmark not defined.**
 - A. Manualele de citire anterioare anului 1850 **Error! Bookmark not defined.**
 - Ducere de mână către cinste și dreptate* (1777)..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Cărticica năravurilor bune* (1819)..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Pretenul sau voitorul de bine al pruncilor* (1837) **Error! Bookmark not defined.**
 - B. Manualele de citire din perioada 1850-1870 **Error! Bookmark not defined.**
 - Visarion Roman, *Carte de lectură românească* (1862)..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Zaharia Boiu, *Carte de citire* (1869)..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Ștefan Pop, *Legendar* (1872) **Error! Bookmark not defined.**
4. Relația copilului cu lumea, din perspectiva manualelor de citire**Error! Bookmark not defined.**
5. Manualele de aritmetică **Error! Bookmark not defined.**
 - A. Manualele de aritmetică până la jumătatea secolului al XIX-lea**Error! Bookmark not defined.**
 - Ducere de mână către aritmetică* (1777)..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Gheorghe Șincai, *Îndreptare către aritmetică* (1785)..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Povățuire către aritmetică* (1802)..... **Error! Bookmark not defined.**
 - A. Manualele de aritmetică din perioada 1850-1870..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Visarion Roman, *Aritmetică pentru școale populare* (1858) **Error! Bookmark not defined.**
 - Aritmetică sau carte de exerciții la învățătura calculațiunii* (1855)**Error! Bookmark not defined.**
 - Ioan S. Stoian, *Aritmetica pentru școlile populare* (1864) **Error! Bookmark not defined.**
6. Manualele de geografie **Error! Bookmark not defined.**
 - Ioan Micu Moldovan, *Geografia Ardealului* (1866) **Error! Bookmark not defined.**
 - Zaharia Boiu, *Elemente de geografie* (1869) **Error! Bookmark not defined.**
7. Manualele de istorie **Error! Bookmark not defined.**
 - Ioan V. Rusu, *Elemente de istoria Transilvaniei* (1865) **Error! Bookmark not defined.**
 - Zaharia Boiu, *Elemente de istorie patriotică și universală* (1869)**Error! Bookmark not defined.**
8. Manualele de științe naturale..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Alesandru M. Micu, *Elemente de fizică pentru școlile populare* (1866)**Error! Bookmark not defined.**
 - Zaharia Boiu, *Elemente de istoria naturii și fizică* (1869).... **Error! Bookmark not defined.**
9. Manuale de economie **Error! Bookmark not defined.**
10. Manualele speciale pentru educația religioasă **Error! Bookmark not defined.**

Partea a III-a: Practica școlară Error! Bookmark not defined.

I. Situația învățământului primar românesc în Imperiul habsburgic până la 1850**Error! Bookmark not defined.**

1. Aspecte generale ale legislației școlare austriece până în 1850**Error! Bookmark not defined.**
2. Situația generală a învățământului primar românesc în provinciile Imperiului habsburgic până la 1850..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Școlile grănicerești **Error! Bookmark not defined.**
 - Învățământul românesc în provinciile Imperiului Habsburgic**Error! Bookmark not defined.**

II. Legislația școlară în perioada 1850-1870..... Error! Bookmark not defined.

1. Legislația emisă de autoritățile laice, centrale și locale **Error! Bookmark not defined.**
2. Circulare și ordinațiuni emise de autoritățile ecleziastice **Error! Bookmark not defined.**
 - Activitatea ierarhilor bisericii greco-catolice în sprijinul învățământului.**Error! Bookmark not defined.**
 - Activitatea ierarhilor bisericii ortodoxe în sprijinul învățământului**Error! Bookmark not defined.**

III. Tipurile de școli și programa școlară (1850-1870) Error! Bookmark not defined.

1. Tipurile de școli și programa școlară până la 1867..... **Error! Bookmark not defined.**
2. Tipurile de școli și programa în Legea școlară maghiară din 1868**Error! Bookmark not defined.**

IV. Desfășurarea orelor de curs și viața școlară într-o școală populară românească**Error! Bookmark not**

1. Desfășurarea orelor de curs pentru fiecare obiect de studiu în parte**Error! Bookmark not defined.**
 - Citirea și scrierea **Error! Bookmark not defined.**
 - Religia **Error! Bookmark not defined.**
 - Aritmetica..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Cântarea (muzica)..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Memorarea și învățarea (înțelegerea) unui text scris..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Geografia, istoria și istoria naturală..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Desenul (desemnul) **Error! Bookmark not defined.**
 - Educația fizică **Error! Bookmark not defined.**
2. Cutume școlare și figuri de dascăli din secolul al XIX-lea **Error! Bookmark not defined.**
3. Documentele școlare **Error! Bookmark not defined.**
 - Catavoagele și evaluarea elevilor **Error! Bookmark not defined.**
 - Listele de lenevire și problema absenteismului..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Alte documente școlare..... **Error! Bookmark not defined.**
4. Organizarea clasei de elevi..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Clasa și despărțământul **Error! Bookmark not defined.**
 - Orarul **Error! Bookmark not defined.**
 - Temele pentru acasă **Error! Bookmark not defined.**
 - Pauza școlară și vacanța..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Disciplina și pedepsele..... **Error! Bookmark not defined.**
 - Examenele și premiile școlare **Error! Bookmark not defined.**
5. Inspecția școlară..... **Error! Bookmark not defined.**
6. Baza materială a școlii **Error! Bookmark not defined.**
 - Clădirea școlară **Error! Bookmark not defined.**
 - Grădina școlii **Error! Bookmark not defined.**
 - Materialul didactic **Error! Bookmark not defined.**
 - Instrumentele de scris **Error! Bookmark not defined.**
7. Imagini ale unor școli ardelenne la 1860, în ochii unui consilier școlar**Error! Bookmark not defined.**

V. Învățătorul **Error! Bookmark not defined.**

1. Pregătirea profesională a învățătorilor **Error! Bookmark not defined.**
2. Perfecționarea didactică **Error! Bookmark not defined.**
3. Angajarea învățătorilor..... **Error! Bookmark not defined.**
4. Situația materială a învățătorului **Error! Bookmark not defined.**
5. Relațiile dintre învățător și comunitate **Error! Bookmark not defined.**

Concluzii: Școala românească din perioada 1850-1870: între revoluția metodologică și conservatorismul moravurilor..... **Error! Bookmark not defined.**

Bibliografie **Error! Bookmark not defined.**